

УДК 316.74

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ПЛАНИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В КОНТЕКСТІ РИЗИК-СТРАТЕГІЙ: ПЕРСПЕКТИВИ ЕМПІРИЧНОЇ РОЗВІДКИ

Дейнеко Олександра Олександрівна – студентка V курсу факультету соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті доводиться актуальність та обґрунтованість розгляду соціально-професійних планів у контексті ризик-стратегій сучасного українського студентства. Послугуючись результатами процедури багатовимірного шкалювання, автор виокремлює три різновиди ризик-стратегій студентської молоді, а саме стратегію перекладування, уникнення та мінімізації ризиків, емпірично обґрунтовуючи доцільність наведеної класифікації.

Ключові слова: соціально-професійні плани, ризик-стратегії, професійні ризики, сучасне українське студентство.

В статье доказывается актуальность и обоснованность исследования социально-профессиональных планов в контексте риск-стратегий современного украинского студенчества. Опираясь на результаты процедуры многомерного шкалирования, автор выделяет три разновидности риск-стратегий студенческой молодежи, а именно стратегию перевода, избегания и минимизации рисков, эмпирически обосновывая адекватность представленной классификации.

Ключевые слова: социально-профессиональные планы, риск-стратегии, профессиональные риски, современное украинское студенчество.

The author stresses the actuality of socially-professional plans research in the context of risk-strategies of the contemporary Ukrainian studentship, basing on the results of procedure of multidimensional scaling. Three varieties of risk-strategies of the contemporary Ukrainian studentship are identified – the strategy of conversion, avoiding and risk minimization, the adequacy of the presented classification is empirically grounded.

Keywords: socially-professional plans, risk-strategies, professional risks, contemporary Ukrainian studentship.

Суспільство, що береже професійні цінності, є доволі життєстійким. У ньому можуть знайти адекватні соціальні позиції ті люди, чий професіоналізм є необхідним для вирішення кризових явищ періоду соціальних трансформацій.
Є.І. Головаха [1, с.22]

Дослідження соціально-професійних планів сучасної української молоді органічно вписуються у мейнстрим масштабних напрацювань радянської соціологічної школи (роботи В. Шубкіна [2], Л. Рубіної [3], Ю. Вишневецького [4-5], В.Т. Лісовського [6] і т.д.), але у межах сучасних розвідок не є достатньо актуалізованими. Наявні у соціологічному дискурсі дослідження особливостей професійних орієнтацій української молоді зосереджені переважно довкола аналізу змістового їх наповнення у контексті специфіки розвитку сучасного ринку праці (приміром роботи Л. Холод [7], А. Уколової [8]), але сучасні розвідки втратили той масштаб та евристику, що були продемонстровані у роботах радянських соціологів. Зважаючи на цей факт, актуальним напрямком наукового пошуку є відновлення традицій радянських дослідників шляхом використання підходів, що відповідають сучасним соціокультурним та соціокультурним умовам. В межах даної розвідки ми звертаємося до аналізу соціально-професійних планів сучасного українського студентства, послугуючись напрацюваннями ризикологічного підходу в області соціології молоді (зокрема, до досліджень Ю. Зубок [9-12]).

Досліджуючи особливості сучасного етапу розвитку соціології професій, В. Мансуров та О. Юрченко зазначають, що сучасні пострадянські суспільства відрізняє гнучка і динамічна соціально-професійна структура. За останні десятиліття зруйнувався тісний взаємозв'язок між політичними, економічними і культурними стратифікаційними вимірами. Привнесення логіки ринку у пострадянську реальність призвело до неузгодженості соціального статусу багатьох професійних груп, але в той же час

відкрило для них нові можливості для здійснення групової соціальної мобільності, зміни статусу та конструювання нових позицій на ринку праці [13]. Продовжуючи логіку авторів, зазначимо, що науковий інтерес до соціально-професійних орієнтацій сучасного студентства логічно вписується у фарватер трансформаційних процесів сучасного пострадянського простору, що характеризуються глибинними змінами цінностей молодого покоління, реформуванням системи вищої освіти, інститутів політики, права, економіки тощо. У цьому контексті все більшої актуальності набуває концепція *ризикологічності соціальної реальності* (термін Ю. Зубок), а можливість синтезу соціально-професійних планів з ризик-стратегіями сучасного студентства (як інструментами протистояння ризикам) виступає актуальним дослідницьким завданням для розробки заходів мінімізації ризиків на макро- (соціетальний рівень), мезо- (по відношенню до студентства як соціально-демографічної групи, а також на рівні соціальних інститутів) і мікро- (індивідуальний рівень) рівнях. Саме тому *метою даної розвідки* є спроба аналізу соціально-професійних планів українського студентства крізь призму ризик-стратегій сучасної молоді (стратегій боротьби з професійними ризиками).

Найбільш релевантною в рамках нашого дослідження виступає методологічна спроба синтезу об'єктивного і суб'єктивного аспектів ризику, яку здійснила Ю. Зубок в межах власної дефініції "ризик". На думку російської дослідниці, ризик - *відображення характеристик умов життєдіяльності соціальних суб'єктів у стані переходу від ситуації невизначеності до ситуації визначеності (або навпаки), а також самої діяльності у даних умовах, коли з'являється обґрунтована можливість вибору при оцінці ймовірності досягнення передбачуваного результату, невдачі або відхилення від мети, з урахуванням діючих морально-етичних норм* [9]. Фактично дослідниця говорить про ризикогенність самого соціального простору, про ризик як характеристику практик та ціннісного поля особистості, що свідчить про багаторівневу структуру даної категорії. Особливу увагу авторка акцентує на тому, що таке визначення ризику найбільш точно відповідає специфіці *молоді як групи і молодості як фази життя*. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження соціально-професійних планів сучасного українського студентства крізь призму суспільства ризику. Саме тому ми розглядаємо *актуальну "ситуацію ножиць" на сучасному українському ринку праці як втілення ризиків професійного середовища* (об'єктивний рівень), а *вибір студентами певних соціально-професійних планів як індикатор ризик-стратегій* (шляхів протистояння, ігнорування чи адаптації до професійних ризиків) *на рівні агентів*.

Актуалізує обраний нами вектор дослідження соціально-професійних планів у контексті ризик-стратегій сучасного студентства комплексне дослідження проблеми ризику у соціології молоді Ю. Зубок. У своїй роботі [10] авторка, звертаючись до аналізу індексів соціального розвитку молоді, зазначає, що найвищий коефіцієнт ризику спостерігається для показників зайнятості та роботи за спеціальністю. Це означає, що скорочення долі молоді, зайнятої у матеріальному чи духовному виробництві, багаторазового підвищує ризик її негативного розвитку у цих сферах. Ризик підсилюється також у разі невідповідності фактичного змісту роботи отриманій спеціальності [10, с. 210]. В цьому контексті "ситуація ножиць" на сучасному українському ринку праці, докладно описана Л. Холод [7], виступає об'єктивним втіленням професійних ризиків для студентської молоді. Серед чинників, що підвищують ризик, Ю. Зубок зазначає також низький рівень професіоналізму, освіти, престижу професії та правову незахищеність. У подальшій розробці ризик-стратегій на прикладі соціально-професійних планів студентства ми будемо послуговуватись наведеними чинниками актуалізації професійних ризиків. Найбільш релевантною в рамках нашого дослідження виступає методологічна спроба синтезу об'єктивного і суб'єктивного аспектів ризику, яку здійснила Ю.А. Зубок в рамках власної дефініції "ризик". На думку російської дослідниці, ризик одночасно відображає характеристику умов життєдіяльності соціальних суб'єктів у стані переходу від ситуації невизначеності до ситуації визначеності (або навпаки), а також саму діяльність в даних умовах, коли з'являється обґрунтована можливість вибору при оцінці ймовірності досягнення передбачуваного результату, невдачі або відхилення від мети, з урахуванням діючих морально-етичних норм [5]. Фактично дослідниця говорить про ризикогенність самого соціального простору, про ризик як характеристику практик та цінності середовища особистості, що свідчить про багаторівневу структуру даної категорії. Особливу увагу автор акцентує на тому, що таке визначення ризику найбільш точно відповідає специфіці молоді як групи і молодості як фази життя. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження проявів суспільства ризику в контексті соціально-професійних планів сучасного українського студентства, що і становить мету даної роботи.

В межах даної розвідки під *соціально-професійними планами* ми розуміємо преференції щодо певних видів діяльності, що виступають пріоритетними напрямками самореалізації агентів після здобуття

вищої освіти¹. Дане визначення "перегукується" зі змістом поняття *соціально-професійних орієнтацій*, яке наводять В. Черноволенко, В. Оссовський та В. Паніотто (у роботі [14]). Зокрема, вони операціоналізують соціально-професійні орієнтації через сукупність уявлень щодо професії, привабливість професії, особисті плани у межах професійної реалізації та щодо здобуття професії (когнітивний, оціночний та поведінковий аспекти орієнтацій). Таким чином, соціально-професійні плани виступають складовою соціально-професійної орієнтації молоді, акцентуючи увагу на бажаних варіантах "розсортування" професійного майбутнього.

Розглядаючи професійне самовизначення особистості, В. Черноволенко, В. Оссовський та В. Паніотто [14] звертаються до системного аналізу цього феномену на трьох рівнях: рівні передумов, свідомості та реальної поведінки. Соціально-професійні плани у цій системі відносяться до рівня свідомості, що передуює поведінці, та є заснованими на ситуації вибору професії, формуванні оцінок її привабливості. Таким чином, соціально-професійні плани займають проміжне положення у системі професійного самовизначення особистості, свідчать не лише про особливості сприйняття молоддю існуючої професійної структури, але й ідентифікують її перспективний стан.

В межах нашого дослідження ми підкреслюємо, що незалежно від вибору альтернативи щодо соціально-професійних планів українське студентство апіорі знаходиться під тиском безлічі професійних ризиків: від ситуації "ножиць" на сучасному ринку праці (коли місце на ринку праці вже зайнято (докладніше у роботі [7]) до нестачі професійної компетентності для подальшої успішної самореалізації. Проте питання про соціально-професійні плани сучасних студентів представляє особливу значущість, оскільки латентно маркує різні ризик-стратегії. Приміром, альтернативу "байдуже чим займатися, аби платили гроші" можна віднести *до стратегії перекладування (страхування)*, коли студенти проявляють максимальну готовність до мобільності у сфері професійної самореалізації, що частково мінімізує їх потенційну схильність до професійних ризиків. Студенти, які обрали конкретний напрям (чи напрямки) майбутньої професійної діяльності, орієнтовані *на стратегію мінімізації ризиків (протистояння ризику)* шляхом планування (вибору конкретних соціально-професійних планів). А от студенти, у яких "чітких планів немає", демонструють найбільш незахищену від ризику *стратегію уникнення (ігнорування)*. На підставі аналізу різних стратегій протистояння ризику ми будемо розглядати дану студентську групу як потенційно найбільш "професійно ризикогенну". Даний індикатор, на наш погляд, артикулює основну ідею суспільства ризику (за Ю. Зубок), коли відтворення життєвих засобів (у нашому випадку професійного майбутнього) набуває не соціально спрямований, а переважно випадковий, імовірнісний характер, що відтворює ризик [12]. Звертаючись до емпіричних розвідок, ми орієнтовані на верифікацію номінованих ризик-стратегій шляхом використання методів інтелектуального аналізу даних (ІАД).

Слід зазначити, що у попередніх дослідженнях [15] ми вже часткового звертали до аналізу динаміки соціально-професійних планів сучасного студентства за допомогою аналізу одновимірних розподілів даних досліджень 2005-2007 та 2008-2009 рр. Тому в рамках даної розвідки ми хотіли б звернутися до дослідження структури соціально-професійних планів студентства за допомогою використання більш евристичних моделей аналізу даних (зокрема, до процедур ІАД). Зазначимо лише, що рейтинг найбільш актуальних напрямів професійного майбутнього студентства за результатами 2009 року очолили: створення власного бізнесу, діяльність за фахом, адміністративно-управлінська діяльність, відсутність чітких планів на майбутнє. Менш популярними серед студентства є перспективи викладацької, політичної та науково-дослідницької роботи, байдужість до напрямку професійної діяльності та бажання повністю присвятити себе родині.

Зважаючи на те, що соціально-професійні плани студентства в рамках досліджень вимірювалися за допомогою номінальної шкали з сумісними альтернативами, для нас дослідницьки цікавою є динаміка вибору значень у спостереженнях, оскільки респонденти мали змогу одночасно обрати декілька альтернатив відповідей на питання щодо соціально-професійних планів. Так, для обох масивів (2005-2007 та 2008-2009 рр.) ми створили нові змінні, що містять кількість виборів студентами певних соціально-професійних планів. За даними масиву 2006-го року, одну альтернативу при відповіді на питання щодо соціально-професійних планів обрали 79% українських студентів, дві альтернативи – 14% опитаних, три альтернативи – 4% респондентів. Відповідні показники дослідження 2009 року становили: 74%, 15% та 6%. Зменшення частоти виборів однієї альтернативи (розбіжність відсотків статистично значуща)

¹ В межах емпіричної операціоналізації ці види діяльності були представлені викладанням (у школі, коледжах, ВНЗ), практичною діяльністю за фахом, створенням власного бізнесу, науково-дослідницькою роботою, адміністративно-управлінською, політичною та громадською діяльністю. Цей список не обмежувався лише професійними планами та включав такі альтернативи, як "хотіли б не працювати, а присвятити себе сім'ї, вихованню дітей", "чітких планів немає" та "байдуже чим займатися, аби платили гроші", що дозволяє номінувати їх у якості власне соціально-професійних планів.

свідчить, що сучасне студентство демонструє все меншу впевненість у виборі майбутнього напрямку професійної стратегії. Саме ця тенденція, на наш погляд, виступає індикатором актуалізації професійних ризиків як на сучасному ринку праці (рівень середовища, за Ю. Зубок), так і маркером інкорпорування цих ризиків сучасною студентською молоддю (рівень агента). Остання теза актуалізує дослідження певних ризик-стратегій сучасного українського студентства на прикладі аналізу особливостей соціально-професійних планів студентської молоді. Маючи на увазі дану мету, звернімося до аналізу структури соціально-професійних планів студентів за допомогою методів ІАД.

Для пошуку латентних змінних, що обумовлюють сприйняття респондентами соціально-професійних планів, ми пропонуємо звернутися до процедури багатовимірного шкалювання. Фундаментальним припущенням цього методу є наявність певної залежності між оцінками подібності й розходженням об'єктів, отриманих від респондентів, про схожість між цими об'єктами у просторі сприйняття. Завдання дослідника полягає у виявленні підстав (характеристик, шкал), за якими респонденти оцінюють досліджувані об'єкти. Обрані нами емпіричні дані виявилися придатними для процедури² багатовимірного шкалювання ($RSQ=0,9$; $Stress=0,2$).

Отже, як свідчать результати групового графіку (див. рис.1), простір сприйняття соціально-професійних планів студентами представлений чотирма віддаленими один від одного об'єктами (ознаками: чітких планів немає, діяльність за фахом, створення власного бізнесу та адміністративно-управлінська діяльність) та своєрідною "хмарою" скупчення інших об'єктів (зокрема, різні види викладацької діяльності, науково-дослідницька діяльність, а також бажання створити власну родину та альтернатива "байдуже чим займатись, аби платили гроші").

Доволі цікавим є той факт, що ця "хмара" на координатних осях тяжіє до альтернативи "чітких планів немає", а по відношенню до альтернативи "діяльність за фахом" знаходиться у протилежному квадранті. На перший погляд, різновиди викладання (у школі, ВНЗ) й науково-дослідницька робота мають знаходитись поряд з майбутньою діяльністю за фахом, оскільки ці види працевлаштування потребують максимальної реалізації отриманих професійних знань та вмінь, тобто використання культурного капіталу агента. Але саме отримане розміщення альтернатив, на наш погляд, є доволі показовим, адже воно ідентифікує актуальні професійні ризики сучасного ринку праці в Україні (зазначимо, приміром, тенденцію масовизації отримання післядипломної освіти в галузі соціогуманітарних дисциплін, що призводить до насичення ринку праці викладачами та науковими співробітниками). Саме тому, на наш погляд, викладацька діяльність та науково-дослідницька робота у сприйнятті студентства тяжіє до найбільш "професійно ризикогенної" альтернативи щодо "відсутності чітких планів" на майбутнє.

Питання про соціально-професійні плани сучасного українського студентства ми пропонуємо розглядати в контексті різних ризик-стратегій. Так, горизонтальна координатна вісь отримала назву "**ступінь потенційних професійних ризиків**", оскільки її мінімальний показник належить альтернативі "діяльність за фахом", яку ми розглядаємо в якості стратегії максимального опору професійним ризикам – *стратегії мінімізації ризиків* шляхом: а) наявності певних професійних планів (тобто шляхом планування життєвої стратегії); б) вибору того виду діяльності, в межах якого фахівець буде найбільш компетентним та зможе реалізувати себе як професіонал.

Максимальний показник на осі "ступінь потенційних професійних ризиків" займає альтернатива, що маркує найбільш професійно ризикогенну групу студентів, які зазначили в якості соціально-професійних планів варіант "чітких планів немає". Цю альтернативу в межах аналізу потенційних ризиків ми відносимо до *стратегії уникнення (ігнорування)*, оскільки вважаємо, що таке безвідповідальне ставлення до власного професійного майбутнього зумовлено не готовністю до професійної мобільності, а також ризикологічною капіталізацією даної групи студентів.

² Розглядаючи ознаку в якості набору дихотомічних шкал, ми використали процедуру метричного багатовимірного шкалювання.

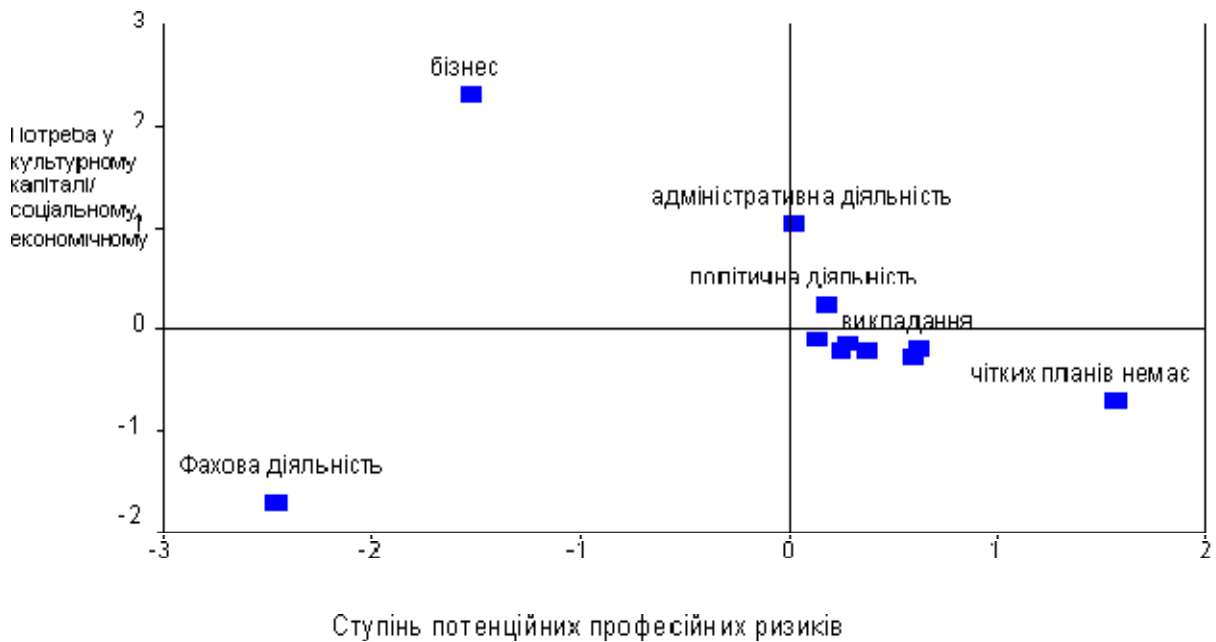


Рисунок 1. Візуалізація об'єктів (соціально-професійних планів студентства) у сконструйованому геометричному просторі

Говорячи про готовність до професійної мобільності, слід звернути увагу на альтернативу "байдуже чим займатися, аби платили гроші", яку ми розглядаємо в якості *стратегії "страхування" (перекладування)*. Ми зазначаємо, що таким чином студенти радше "страхуються" від економічних ризиків, зазначаючи пріоритет економічного фактору у працевлаштуванні, але шляхом артикуляції готовності до професійної мобільності вони також піддаються "полону" власне професійних ризиків, пов'язаних із втратою професійної ідентичності та ділових компетенцій. Саме тому на шкалі потенційних професійних ризиків ця альтернатива тяжіє радше до найбільш професійно ризикованого варіанту соціально-професійних планів – до альтернативи "чітких планів немає".

Просторово продовжують "хмару" скупчення альтернативи "політична, громадська діяльність" та "адміністративно-управлінська діяльність", посідаючи доволі цікаві позиції близько перетинання осей графіку. Ці альтернативи ми розглядаємо в контексті *стратегій мінімізації наслідків ризиків*, спираючись на той факт, що вони потребують цілеспрямованого досягнення та певного рівня професійних компетенцій, що значною мірою мінімізують професійні ризики.

Доволі віддалену від інших позицію у просторі сприйняття соціально-професійних планів посідає альтернатива "створити власний бізнес". Цей напрямок діяльності ми відносимо до наведеної вище *стратегії мінімізації наслідків ризиків*, але зважаємо на особливий характер даної альтернативи. По-перше, створення власного бізнесу, на відміну від викладання, науково-дослідницької чи адміністративної діяльності, потребує від агента початкового економічного капіталу (ризик-стримуючий фактор); по-друге, ризикованість криється у самому змісті бізнес-діяльності: успіх власної справи залежить від швидкоплинних тенденцій ринку (ризик-провокуючий фактор). Нагадаємо, що в межах даної роботи ми ведемо мову радше про професійні ризики, пов'язані із шансами "на входження" у професійне середовище (тут головну роль відіграє ризик-стримуючий фактор наявності початкового капіталу). Саме тому на осі "ступінь потенційних професійних ризиків" альтернатива "бізнес, власна справа" посідає проміжну позицію, тяжіючи до найменш професійно ризикованої альтернативи "діяльність за фахом". До речі, останній факт ми пов'язуємо ще й з тим, що для п'ятої частини студентського масиву саме цей напрямок подальшої самореалізації є майбутнім напрямком професійної діяльності (маємо на увазі студентів економічного профілю навчання).

У пошуках номінації для вертикальної осі групового графіку ми розробили декілька можливих варіантів назв – *шкала престижності різних виборів* та *шкала потреби у різних видах капіталу* (культурному, економічному, соціальному, за термінологією П. Бурдье), але кожна з номінацій має певні

недоліки у змістовній інтерпретації. Говорячи про можливу шкалу престижності різних виборів, мінімальний показник якої припадає на альтернативу "діяльність за фахом", а максимальний посідає варіант "створення власного бізнесу", ми опиняємося перед проблемою суб'єктивного підходу до тлумачень престижності певних професій, а також варіативності їх можливого змісту (наприклад, діяльність за фахом може варіюватися від інженера до програміста, престижність яких є дещо відмінною). Сумніви щодо справжнього престижу професій викликає розміщення альтернатив, що посідають мінімальний (діяльність за фахом) та максимальний (бізнес) показники на шкалі. Саме тому ми вважаємо запропоновану номінацію неприйнятною для нашої розвідки. Доволі синтетичним виступає інший варіант назви осі – *шкала потреби у різних видах капіталу* (зокрема, культурного, економічного та соціального). Ми вважаємо, що від'ємні показники шкали більшою мірою актуалізують використання культурного капіталу у межах зазначених професій (діяльність за фахом, викладання), а показники вище нуля – використання економічного та соціального капіталів (бізнес, адміністрування, політична діяльність). Також зазначимо, що, чим нижче показник, тим меншою мірою респондент, який його обрав, взагалі розмірковує про капітали (і навпаки, чим вище показник, тим більшою мірою респондент розмірковує про капітал). Показово, що бажання присвятити себе родині за цією шкалою займає показник, що ближчається до нуля. Дещо спрощуючи нашу модель, ми все ж таки вважаємо за необхідне зупинитися на останньому запропонованому варіанті назви.

Таким чином, процедура багатовимірного шкалювання соціально-професійних планів сучасного студентства значною мірою актуалізує аналіз професійних стратегій студентської молоді крізь призму стратегій адаптації (боротьби) до (з) ризиків(ами). Груповий графік соціально-професійних планів відобразив не лише молодіжні професійні наміри (на мікрорівні), але й проекцію актуальної професійної структури українського суспільства й особливості сучасного ринку праці у свідомості молоді.

Зважаючи на той факт, що респонденти мали змогу обрати декілька варіантів щодо власного професійного майбутнього, дослідницьки евристичним є аналіз кореляції між наведеними соціально-професійними планами студентства. Для реалізації цієї мети звернімося до процедури дерев класифікації³, зазначивши в якості залежної та незалежних змінних певні соціально-професійні плани. Так, для найбільш професійного ризикогенної групи студентів, які обрали альтернативу "чітких планів немає", правила класифікації можуть бути сформульовані таким чином:

- якщо респондент не бажає працювати за фахом, але бажає створити власний бізнес, то з ймовірністю 0,98 він не належить до професійно ризикогенної групи;
- якщо студент не орієнтований на те, щоб працювати за фахом та не бажає створити власний бізнес, а зазначив, що буде працювати в адміністративно-управлінському секторі, то з ймовірністю 0,99 він не обрав альтернативу "чітких планів немає";
- якщо студент бажає працювати за фахом, з ймовірністю 0,98 він не обрав альтернативу "чітких планів немає".

Як бачимо, напрямками протистояння майбутнім професійним ризикам (тобто потрапляння до професійно ризикогенної групи) є орієнтація на створення власного бізнесу, адміністративно-управлінська діяльність та практична робота за фахом. Й справді, саме ці альтернативи на груповому графіку багатовимірного шкалювання за шкалою рівня потенційних професійних ризиків отримали найменші значення показників. Це можна пояснити тим, що усі зазначені види діяльності потребують таких ризик-стримуючих характеристик, як професійна компетентність, культурний, економічний та соціальний капітал. Результати використання методу дерева класифікації є корисними ще й тому, що дають уявлення про відносну "чистоту" студентських груп, виокремлених за певним напрямком соціально-професійних планів. Так, виділяючи шляхом фільтрації, приміром, професійно ризикогенну групу, ми можемо бути певними, що до неї не увійдуть студенти, що бажають створити власний бізнес, працювати за фахом чи у сфері адміністрування та управління. Саме цей факт, на нашу думку, свідчить про особливості соціокультурного портрету та особистісного синдрому студентів, що не мають певних професійних планів чи бажають працювати за наведеними напрямками діяльності.

Звернімося також до процедури дерев класифікації для аналізу групи студентів, що в якості своїх соціально-професійних планів обрала альтернативу "байдуже чим займатися, аби платили гроші". Ця дослідницьки виокремлена група цікава для нас тому, що вона представляє особливий різновид стратегії адаптації до ризику – стратегію "страхування" шляхом готовності до професійної мобільності. Отож,

³ Терміном "дерева класифікації" позначають набір алгоритмів побудови ієрархічної структури, що класифікує всі спостереження (анкети респондентів) за задалегідь обраною цільовою змінною. В якості алгоритму класифікації був використаний метод CHAID (Chi-square Automatic Interaction Detection).

Розділ 3. Дослідження проблем молоді та освіти

правила класифікації для альтернативи "байдуже чим займатися, аби платили гроші" можуть бути сформульовані наступним чином:

- якщо студент бажає створити власний бізнес та орієнтований на роботу за фахом, то з ймовірністю 0,96 він не обрав альтернативу "байдуже чим займатися, аби платили гроші";
- якщо респондент не бажає створити власний бізнес, але обрав альтернативу "практична діяльність за фахом", то з ймовірністю 0,98 для нього не є актуальними настрої байдужого прагматизму ("байдуже чим займатися, аби платили гроші");
- якщо студент не бажає створити власний бізнес, не хоче працювати за фахом та обрав альтернативу "чітких планів немає", то з ймовірністю 0,98 він не обрав альтернативу "байдуже чим займатися, аби платили гроші".

Таким чином, вибір студентами альтернативи "байдуже чим займатися, аби платили гроші" не перетинається з вибором бажання створити власний бізнес та працювати за фахом. Це свідчить про особливий соціокультурний портрет студентської групи, що в якості вирішального чиннику працевлаштування бачить економічний фактор, а також про специфіку обраної стратегії боротьби з професійними ризиками. Цікавим є той факт, що у свідомості молоді створення власного бізнесу та діяльність за фахом не сприймаються як напрямок "байдуже чим займатися, аби платили гроші". По-перше, це дає уявлення про розуміння молоддю змісту бізнес-активності як самостійної діяльнісної сфери, а не як, в першу чергу, засобу для отримання швидкого прибутку. По-друге, той факт, що студенти розводять альтернативи "байдуже чим займатися, аби платили гроші" та "створення власного бізнесу" свідчить, що бажання мати власну справу – осмислений та професійно орієнтований вибір в уявленні сучасного студентства. Протиставлення ж практичної діяльності за фахом альтернативі "байдуже чим займатися, аби платили гроші" ми пов'язуємо з тим, що: а) майбутня фахова діяльність не сприймається виключно як інструментальна цінність, в основі якої лежить лише отримання грошей; б) студенти, які бажають працювати за фахом, мають сталі професійні орієнтири та не готові змінити професійну ідентичність та компетенції; в) ці студенти демонструють найвищий ступінь протистояння професійним ризикам (стратегія мінімізації ризиків) саме завдяки бажанню реалізації наявних професійних компетенцій та культурного капіталу.

Використання методу дерев класифікації для інших напрямків соціально-професійних планів сучасного студентства, які ми докладно розглядаємо в межах нашого дослідження (а саме, фахова діяльність та створення бізнесу), засвідчило тогожні правила класифікації, зазначені нами вище. Однак слід звернути увагу на те, що більшість студентів, обираючи альтернативу "фахова діяльність", не зазначали альтернативу "створення власного бізнесу" й навпаки (приміром, правило класифікації для ознаки "створення власного бізнесу" формулюється так: якщо студент не обрав варіант "чітких планів немає" та хоче працювати за фахом, то з ймовірністю 0,78 він не орієнтований на створення власного бізнесу). Цей висновок свідчить про необхідність окремого дослідження соціокультурних характеристик студентських груп, що обрали проаналізовані альтернативи. Звернімо увагу й на той факт, що не вибір фахової діяльності та створення бізнесу був пов'язаний з обранням альтернативи викладання у школі. Специфіка соціокультурного портрету студентської групи "майбутніх вчителів та викладачів" потребує подальшого дослідження у наступних розвідках.

Підводячи підсумки даної роботи, зазначимо, що у теоретико-методологічній площині соціально-професійні плани є не лише індикаторами особливих соціокультурних портретів сучасного студентства, але й певним показником перспективного стану професійної структури українського суспільства, тенденцій розвитку ринку праці тощо. Виокремлені ризик-стратегії студентства є укоріненими в особливостях соціокультурних портретів сучасного студентства та мають прояв на рівні ціннісних орієнтацій та моральних позицій молоді, повсякденних практик, особливостей наявності культурного та економічного капіталів студентства. Все це дозволяє говорити про не випадковий та доволі глибокий характер виокремлених ризик-стратегій у свідомості студентства. Дослідження структури соціально-професійних планів сучасного студентства засвідчило наявність двох значущих чинників сприйняття студентами майбутньої професійної діяльності – ступінь потенційних професійних ризиків та потреба в наявності різних видів капіталу (культурного, соціального та економічного). Використання методу дерев класифікації дозволило зробити висновок про відносну "чистоту" студентських груп, виокремлених за певним напрямком соціально-професійних планів.

Перспективним напрямком подальших досліджень є звертання до аналізу соціокультурного портрету студентських груп, виокремлених за наведеними ризик-стратегіями.

Література:

1. Головаха Е.И. Феномен "аморального большинства" в постсоветском обществе: трансформация массовых представлений о нормах социального поведения в Украине / Е.И. Головаха // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 2002. - № 6 (62). - С. 20-22.
2. Шубкин В.Н. Социологические опыты/ В.Н. Шубкин. - М.: Мысль, 1970. – 288 с.
3. Рубина Л.Я. Советское студенчество. Социологический очерк/ Л.Я. Рубина. - М.: Мысль, 1981. – 207 с.
4. Вишневский Ю.Р. Социальный облик студенчества 90-х годов / Ю.Р. Вишневский, Л.Я. Рубина // Социологические исследования. - 1997. - № 10. - С. 56-69.
5. Вишневский Ю.Р. Студент 90-х - социокультурная динамика / Ю.Р. Вишневский, В.Т. Шапко // Социологические исследования. - 2000. - № 12. - С. 56-63.
6. Лисовский В. Т. Эскиз к портрету: жизненные планы, интересы и стремления советской молодежи/ В.Т. Лисовский. - М.: Молодая Гвардия, 1969. – 208 с.
7. Холод Л.Б. Изменение профессиональных ориентаций молодежи, поступающей в вузы/ Л.Б. Холод // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. Т.1. – С. 414-418.
8. Уколова А.А. Диспропорції розвитку ринку освітніх послуг в Україні: причини та наслідки/ А.А. Уколова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи", 2010. - № 891. – С. 155-162.
9. Зубок Ю.А. Методология рискологического подхода в социологии молодежи [Електронний ресурс] /Ю.А. Зубок // режим доступа <http://www.socyouthran.ru/bookview.php?file=12&PHPSESSID=a7d6aa225dae5413267d4e45a4823a2e>
10. Зубок Ю.А. Проблемы социального развития молодежи в условиях риска / Ю.А. Зубок// Социологические исследования. - 2003. - № 4. - С. 42-51.
11. Зубок Ю.А. Риск в сфере образования молодежи: институциональные и саморегуляционные механизмы управления / Ю.А. Зубок, В.И. Чупров // Вопросы образования. - 2008. - № 4. - С. 31-55.
12. Зубок Ю.А. Риск как фактор социальной мобильности молодежи/ Ю.А. Зубок// Гуманитарный ежегодник. – М.: Изд-во ИППК ЮФУ, - 2007. - №6. - С. 34-56.
13. Мансуров В.А. Социология профессий: история, методология и практика исследований [Електронний ресурс]/ В. А. Мансуров, О.В. Юрченко // режим доступа: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-08/Mansurov_Yurchenko.pdf
14. Черноволенко В.Ф. Престиж профессий и проблемы социально-профессиональной ориентации молодежи/ В.Ф. Черноволенко, В.Л. Оссовский, В.И. Паниотто. – К., 1979. – 246 с.
15. Сокурянська Л.Г. Соціально-професійні орієнтації студентів пострадянських мегаполісів: досвід компаративної соціологічної розвідки/ Л.Г. Сокурянская, О.О. Дейнеко, А.Ю. Будник // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна. - 2010. – С. 687-695.